

HIEDELMEK A „SÍPOSOKKAL” KAPCSOLATBAN

Hiedelmek, népi gyógyászat, varázslat

Ismeretes, hogy a dudás figurájához számos ördög- és boszorkányhistoria kapcsolódik Európa-szerte, Magyarországtól Svédorszáig. Hozzájárulhattott ezek kialakulásához a hangszer jellege és a templomból való kiszorítása, majd kitiltása is. Duma István András, klézsei lakos gyermekkorában tanúja volt, hogy egy lakodalmi menetnek csimpolyos fújta, de a templom előtt egy bizonyos távolságra abba kellett hagynia és a templomba nem ment be (StGy_MDV_0150, 2003).³⁴

³⁴ Számos adat tanúskodik arról, hogy valamikor a duda a templomban is megbecsült hangszer volt. A németországi és franciaországi gótikus templomok egész sorának kapujain és belső díszítésein fényképeztem dudások domborműveit (lásd a NM fotoarchívumát). A 14. századi táblaképfestészet Jézus születését ábrázoló dudaábrázolásai, a miniatűrakon szereplő dudások, Mátyás király egyik *Corvin-kódexe*, valamint palotájának kályhacsempéje, a győri papnevelde könyvtára antifonáléjának egyik lapja, a *Kálmáncsehi Domonkos Breviárium*, a ügrádi szarutölcsért is ábrázoló pozsonyi *Graduálé* (1478), Taurinus István *Stauromachia*jának (1519) címlapja, Kakas István kolozsvári gyámköve, Birkenstein magyarországi várakról szóló művének (1686) két dudaábrázolása, a sziráki (Nógrád megye) templom anyakönyvének rajza, valamint a betlehemes játékok szövegei (Manga 1968: 132–133) mind a duda szakrális „szalonképességét” bizonyítják. Utalnak arra is, hogy nálunk a duda több típusa volt jelen és nem csak a parasztság köreiben volt ismeretes. Manga (1968: 132) Kodályra (1916: 221), Rajeczkyre (1955), Móriczra (1913: 155) és Mihálkára (1962: 87) hivatkozva említi, hogy a duda az éjjeli misén is megszólalt, sőt még az első világháború után is dudautánzó dallamokat játszott az orgonista az Ipolyság falvaiban. Ugyanígy volt ez Tápén is (Bálintot idézi Pávai 1993: 62) és – az 1860-as években – a Nyitra megyei Menyhe községben (Kodály, 1916: 60) is. Nem tudjuk eldönteni, hogy a duda szakrális emléke kísértett Duma (Porondi) János fent említett, dudán játszott szent énekeiben, vagy csak egyéni szokást és a család mély hitét tükrözte. Valószínű viszont, hogy a repertoár fejezetben ismertetett karácsonyi köszöntés és talán a dudával történő hejgetés (urálás) ennek maradványa.

A svédországi Ove Ronnström, az *Orient expressen* nevű népzeneegyüttes prímása és zenekutató a dudáról tartott előadásában számos európai, többek között magyar és svéd példát hozott fel arra vonatkozóan, hogy a dudát a templomból való fokozatos kiszorulását követően az ördög hangszerének kezdték tartani. Kodály a *Magyarság Népzenejében* (1973: 85 és IX. tábla) leírja és be is mutatja azt az 1816-ból való dudaábrázolást, aminek bordóján ördögfej ül. A dudások színtalankodásairól, szilajkodásairól nyújt összefoglalást Pávai (1993: 59–61) többek között felhívva a figyelmet Arany János *Az ünneprontók* (1877) című versében adott remek leírásra egy „sanda szikár, csfí szörös öreg” dudásról, aki valósággal ördögyszerű: „Mintha neki volna szarva magának”.

Mesterke Gergely már 1973-ban mesélt először a dudásokkal kapcsolatos hiedelmekről. Azóta minden alkalommal megkérdeztem erről. Számos változatban beszélte el a „szépasszonyok” által elvitt sípos esetét, aki miután éjszaka „jó székben ülve” fújta a tánchoz, másnap a körtefán, vagy a csipkefán ébredt. Pénze, amit a muzsikálásért kapott, körtelevéllé változott. Több alkalommal kérdeztem a magától megszólaló dudáról is, amiről 1973-ban mesélte: a „rosszakval csányták” (lásd alább az idézeteket és iktatószámokat).

Később azt tapasztaltam, hogy ehhez hasonló történetek a boszorkányok által elragadott, éjszaka nekik muzsikáló, majd reggelre póruljárt dudásról Külsőrekecsinen kívül is ismertek. Klézsében konkrétan a már elhunyt Kotyorka Antallal mesélik (lásd alább).

Számos misztikus elem jelenik meg ezekben a boszorkánytörténetekben, a dudás víz mellett ébred, nem tudja, hogy került oda, a muzsikálásért kapott pénze levéllé változik a kebelében stb.

Alább ismertetek két verziót Mesterke Gergely boszorkánytörténetéről. Egyet 1991-ből és kettőt 2002-ből (StGy_No8_0014, STGy_MDV_2002). Egyéb variánsokat az StGy_Kz_0078, 1991; StGy_No8_0032, 1994; MDV_0011, 1997; StGy_MDV_0089, 0090, 2001; StGy_MDV_107, 2002; StGy_MDV_0144, 2003, StGz_MDV_174 és StGy_MD_174_2004 iktatószámú felvételeken lehet találni.

1991-ben újra megkérdeztem Mesterke Gergelyt a „rossznak a muzsikájáról”, amelyet 1973 óta többször is mesélt (StGy_No8_0013, StGy-Kz_0078, 1991, NM K251, 252):

S. Gy.: *De hogy mondták ezt, hogy kinek a muzsikája?*

M. G.: *Rosznak a muzsikája.*

S. Gy.: *Ez a rossznak a muzsikája? Hogy a sípost azt rossznak tartották?*

M. G.: *Azért, hogy a nem tud, sokan nem tudnak vele. Nem tudnak mondani. [zenélni rajta]*

S. Gy.: *Igen, igen. S még miket mondtak így a síposról? Mit tartottak a faluban?*

M. G.: *Há mit tartottak, nem mondtak, nem mondtak semmit, egyebet, hogy a mit akartak mondani?*

S. Gy.: *Nem énekelték, „aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni?”*

M. G. [hatalmas kacagás után]: *Nem mondták. Nem mondták azt, nem mondták.*

S. Gy.: *Nem tartották így boszorkánynak vagy ördögnek a sípost?*

M. G. [jót kacag]: *Hát hogyne! Mondták.*

S. Gy.: *Mondták? [nevet]*

M. G.: *Mondták há.*

S. Gy.: *Olyan mondás, beszéd nem volt, hogy megszólalt a duda magától? S ilyeneket. Nem voltak ilyen babonák?*

M. G.: *Voltak há, ez a, ez a nem volt megcsinálva úgy arra módra, de mások akik csinálták, voltak mások öregebbek. Csinálták úgy, hogy összecsanýták így szépecskén, s a bétette... a táncra betette, szépen oda letette, s ez e mondogatta elé s e zember táncolt e utána. Úgy volt megcsinálva.*

S. Gy.: *Hát hogy tudták azt úgy megcsinálni?*

M. G.: *Hogy csinálták meg? A rosszakval.*

S. Gy.: *Rosszakval?*

M. G.: *Rosszakval.*

S. Gy.: *De maga látott is ilyet? Vagy csak hallotta a mesét.*

M. G.: *Nem láttam [keresztet vet mosolyogva] ... Zisten őrizzen meg, nem kell nekem ollan. [jót kacag] Zördögök vigyenek illen, ülljek a fákon, ott a csipkéken, ottan fújjam nekijek ott? Ők táncolljanak? Hallott maga ollant? Nem? Az hogy a reggel annyi pézt adtak, hogy nem fért a zsebbe. Reggel mikor fölkel, csak körtelevél volt. [nevet] Teli volt a kebele körtelevélvel. Ollan levélvel, a lapival. E. Hallotta maga ullant, nem [nevet]. De ugy es beszéltek. He immár vas pénzem vagyon aszongya. Van pénze, ott volt péz csak, bejjeb itt nem volt péz, a körte, a lapi volt... Igen így volt a baj.*

Amikor ilyesmiről kérdeztem, szinte minden alkalommal nevetni kezdett, vagy szabadkozni, hogy ő ilyesmivel nem járt. Egyébként kivétel nélkül minden csángó adatközlő (Mesterke Gergelyen kívül László (Legedi) István, Duma András és mások) sietett hozzátenni: *én ollant nem értem, velem ollan nem történt* (StGy_No8_014, 1991; StGy_MDV_0140, 2003, StGy_MDV_0150). Mindez azt mutatja, hogy boszorkánytörténetek a mai napig is természetes részét képezik a csángóság népi hiedelemvilágának.

Még aki talán nem is veszi már teljesen komolyan őket, az sem veti el teljesen hitelességüket.³⁵

Ez a boszorkányságoktól még meglévő borzongás lehet a magyarázata, hogy 1994-ben Mesterke Gergely először azt mondta, hogy nem volt olyan, hogy megszólalt magától a síp (StGy_No8_0032, 1994):

S. Gy.: *Olyan volt, hogy megszólalt magától a síp?*

M. G.: *Nem volt.* [mosolyog] *Nem.*

S. Gy.: *Nem? Még mesélte Gergely bácsi...*

M. G.: *Igen, de ahhoz meg kellett...* [legyint, elharapja a szót] *Nem, nem. Nem csinálunk ullanokat most.*

S. Gy.: *De volt, aki tudta csányini?*

M. G.: *Tudták, há, az öregek, voltak ullanok.*

Máskor, amikor a magától szóló dudáról kérdeztem, sietve tette hozzá, hogy *az más ember vót* (StGy_MDV_0011, 1997). 2002 nyarán így mondta el (StGy_MDV_0107):

S. Gy.: *Nem mondtak olyat, hogy megszólalt a síp?*

³⁵ 1973-ban egy idősebb külsőrekecsini csángó, Duma Antal kért, hogy hozzak neki fémdetektort, mert tudja, hogy aranylelőhely van a környéken. Láttam, amint az ördögök körbetáncolták a tüzet, ami az aranyat jelezte. Fiatal lánya, Nica, aki pedig városban is járt – egy ideig Csíkszeredában szolgált – váltig bizonygatta, hogy maga is látta. Harminc esztendővel ezután, 2004 nyarán meglátogattam Nica felnőtt fiait Külsőrekecsinben. Első kérésük az volt, hogy hoznék nekik fémdetektort, mert hétévente kigyúl egy fény azon a helyen, ahol az arany van (StGy_MDV_174, 2004). Amikor Keszi Kovács László néprajzkutatónak elmeséltem annak idején a Duma bácsi kérését, rámutatott, hogy alighanem lidércet láthattak a Duma család tagja).

2009 nyarán aztán vittem is egy fémdetektort és féltréfásan neki is láttunk a keresésnek ott, ahol a tűz „szokott” fellobbanni hétévente. Ha kincset nem is találtunk, annál jobban éreztük magunkat kedves Bezsán Gyuri barátom jókedélyű fiaival: ritka érdekes volt követni, ahogy a modernizáció térhódításával az ő felfogásuk is alakul, immár némi pajkos mosollyal az ajkukon, de nem kevesebb lekesedéssel keresik az aranyat a generációkon keresztül magukkal hozott legendának megfelelően. Mutatták is a gödröt, hogy valaki más nekilátott az ő „darabjukon” (földjükön) ásni a kincs után, de elretente őt a kincset őrző rém. Nem is mert azóta a más földjén ásdigálni arany után. Senki nem lenne boldogabb nálam, ha beigazolódna, hogy a legenda, ahogy az lenni szokott, nem teljesen alaptalan és kedves barátaim a meglehetősen szűkös körülmények közül a népmesék tisztességes szegényembere módjára hirtelen csoda folytán gazdaggá válnának.

M. G.: *E azt e, azt már rég mondták vót, egy iapóm nekem. Meg vót csányva ez, hogy csányták lesz, a cigánkák, egyik-másik, nem tudom, hogy, hogy mikor a fúni fogták, aztán bészúrta a pad alá az izé alá, s ő fogott táncolni, s az mondta elé meggyige akart ő, meggyig táncolt ő az az öreg ott.*

S. Gy.: *Hát de hogy csányták?*

M. G.: *Hát ki tudja, az nem tudok, én nem tudom. Nem bírom tudni.*

S. Gy.: *S akkor hogy volt a levéllel? Körteleveleket... valamit mesélt...*

M. G.: *Körtelevél az volt, mikor elment, mikor elvitték őt. Mikor elvitték őt, hogy a, úgymondták, szépasszonyoknak izélt, a fütta, hogy táncoltak s aztán ő, zalmába úgy vitték vót el, de mikor megebredt, akkor víz mellett, ott ebredt meg, be volt téve ollan nagy izébe volt, dehá mikor megebredt, akkor volt a körtefán, csipkefa tetejin volt, nem volt a jó székbe. Úgy modták, nem tudom aztán. Való volt-e, nem-e, nem tudok semmit se.*

S. Gy.: *De mondta volt azt is, hogy parát adtak neki s...?*

M. G.: *Parát azt igen, de para az, mikor ő megebredt, akkor a mind levél volt, körtelevél volt. Nem volt pénz. Körtelevél volt...*

S. Gy.: *Még más efféle történetet is mondtak úgy a síposról?*

M. G.: *Nem mondtak. Nem hallottam senkit. Nem es volt más.*

S. Gy.: *Ezt még az öregek mondták?*

M. G.: *Zöregek há, mondták.*

Három nap múlva újra felvételt készítettünk vele, akkor is elmesélte ugyanezt bővebben (StGy_MDV_0107, 2002).³⁶

³⁶ Manga számos magyarországi példát sorol föl a magától megszólaló dudáról és az ördöggel, boszorkányokkal cimboráló, vagy azok által elragadott dudásokról (1962: 168–172). Szekó Vendel bagotai béres szájába bögő (darázs) repül és dudája magától kezd szólni, pontosabban az ördög fújja a dudáját hangya képében, egy nőtincsi dudás dudáján piros kakas ül, majd dudája magától szól a vállán, Dudás Mihály pataki számadó (Nógrád megye), Csipek András nógrádmegyeri kanász, valamint Kis Marci galgamácsai dudás hangszerei maguktól, a szegre akasztva is szólta az ördög jóvoltából. Számtalan változatban élt a boszorkányokkal összepaktáló dudás története: Kollárovcis Lukács bagotai dudás Flóris nevű dudásbarátját elhívták a boszorkányok mulatni, és reggel arra ébredt az Örmhegyen egy fa tetején, hogy dudája döglött kutyává, a kapott pénze eserépdarabokká, az ellopott aranypohár pedig lókörmémmé vált, éppen úgy járt tehát pórul, mint a Mesterke Gergely dudása. Pereszlényben Túri Ferenc élt meg ilyet, a híres nógrádi dudást, Nové Jánost pedig fára ültették a boszorkányok, ott kellett játszania, később ő is arra ébredt, hogy lókörmémmé vált az aranypohár. Az alföldi dudásokat levegőben vitték a lakodalomba, Szőke Imre dévaványai dudást is, a muzsikálásért kapott kalács pedig

Mesterke Gergely számos egyéb hiedelmet, babonáságot és mesét ismert. Ilyen például az embrevő tatárok által elrabolt és szakadékba vetett lány (fata moartă) helyi története, amit 1997-ban egy Szent László-legenda elmondása után mesélt el. A Szent László-legendát – amelyben Veres

„löfarcsonttá” lett. A bogviszlói Bócs József az ördögök táncoltatta menyasszonynak fújta, aki másnap felakasztotta magát, a drégelyalánki Gelle kanász dudáját hiába adta el az özvegye, az visszatért a régi helyére. Bizonyos dudások maguk is értettek a boszorkánysághoz, rontáshoz, gyógyításhoz. Kuvik Mátyás pereszlényi dudás kilenc kismalacot „varázsolt” elő szűre ujjából. Mások mindenkit képesek voltak táncra perditeni. Az ördöggel való cimborálásra utal legismertebb dudánótánk, az *Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni* temérék változata. Manga rámutat: „A középkori ember misztikus-mágikus szemlélete, babonás gondolkodása természetszerűen a dudást, aki akár pásztor, akár hivatásos mulattató, vagy zenész volt, másmilyen furcsa embernek, a gondúzó muzsikát a prédikáció hatására az ördög incselkedésének tartotta, a dudát pedig, aminek formája, hangja szintén hatással volt a képzelet csapongására, felruházta azokkal a képességekkel, amelyeket az ördögnek, az ördöggel cimborálóknak, a boszorkányoknak tulajdonítottak. Több évszázados múltjukat, régiségüket elterjedésük is bizonyítja. Változataik többé-kevésbé mindenütt megtalálhatók, ahol a duda még a századforduló utáni évtizedekben is megtartotta egykori szerepét.” (Manga 1962: 172). Lengyelországban, Zakopane környékén és Szlovákiában is gyűjtött dudásokkal kapcsolatos hiedelmeket Manga.

Pávai István fent már említett felvételén Hodorog (Lőrinc) Luca mesélte, hogy „Sipot az emberek nem nagyon akartak csinálni sokan, met aszt manták, hogy aki sipot csinál, aszt elviszik éjjen a szépasszonyak, hogy nekiek sipoljon a mezőn... s táncolnak a mezőn ott a faluszéljékbe valahol” (Pávai 1993: 61).

Általánosan elterjedtek voltak valamikor a hasonló, dudásokkal kapcsolatos boszorkány és ördöghistóriák és hiedelmek a magyar nyelvszigeten, de jónéhány más nép hiedelemvilágában is. Pócs Éva (idézi Pávai 2006: 102) 1565-ös kolozsvári adatot és számos balkáni példát ad erre a hiedelemkőre és felveti az ögörög származás lehetőségét (pl. Dionüszosz-kultusz). A szépasszonyok hol a földi embert ragadják el és táncoltatják egész éjszaka, (Pócs 1983: 190, Pócs 1986: 215, 221, 223, Salamon 1987: 102–105, Vargyas 1976 II: 281–283, Kríza 1979) vagy a dudást, furulyást, hegedűst viszik el, hogy a táncukhoz muzsikáljon kakasszóig (Manga 1968: 170–171, Pávai 1993: 61, Pávai 2006: 118–121). A szépasszonyokról, boszorkányokról szóló hiedelmekkel kapcsolatban lásd még Hegedűs Lajos (1952: 70), Pozsony Ferenc (1995: 223), Halász Péter (2006: 391–393) írásait! Az alföldi dudásokkal kapcsolatos mai gyűjtések szerint itt is megvannak még a boszorkányoknak muzsikáló, ördöggel cimboráló dudás, valamint a magától szóló duda emlékei (Hankóczi 2007: 110–120). Szintén ő hoz fel példákat a magyarországi nemzetiségek köréből is.

A bukovinai székelység körében is elterjedtek voltak a szépasszonyokról szóló hiedelmek, akik meglovagolták és lesoványították a lovakat, „megnyököztölték, megnyomták” a munka közben megpihenő férfiakat, azaz rájuk feküdtek, gyömöszölték őket és csak akkor szálltak le róluk, amikor a víz kiverte őket (Sebestyén 1972: 188). (Hasonló esetet magam is éltem át Svédországban, ez esetben a fokhagyma sem segített, lókoponyához pedig nem igen jutni errefelé!). A gymiesi csángók körében is elterjedtek voltak a szépasszonyokról szóló hiedelmek (Tankó 1996: 84–87).

vitéz összeáll a tatárokat hosszú éveken át kergető Szent László király feleségével, de a rongyos ruhában hazatérő király leleplezi őket – több alkalommal elmondta (StGy_MDV_0008, 1997; StGy_DAT_0012, 1997; StGy_DV_0107, 2002; StGy_0143, 2003; StGy_MD_0024, 2003).³⁷

Klézsén szinte teljesen azonos formában él a fa tetején „megébredt” dudás története, több idős ember ismeri. Érdekes, hogy itt konkrétan Kotyorka Antallal mesélik, míg Mesterke Gergely név nélküli „sípossal” mesélte mindig.

Duma András klézsei lakos több idős klézseitől hallotta a történetet (StGy_MDV_0150, 2003), és verset is faragott róla, amit itt a szerzővel egyetértésben eredeti helyesírásában közlünk, hogy érzékeltessük a költő

³⁷ Már Petrás Incze János is említi a „Fata morta nevét e’ kietlen bércz a monda szerént öröklötte egy magyar lyántul, kit a’ Tatárok bé vetettek szörnnyű magos hegy omláson, mais az ott által menők ágakat és köveket hánynak a’ siralmas emlékü Temetés helyere” (Domokos 1979: 1497). Később pedig segítséget kér a Szent László Társulattól a Kápotfa faluban felállítandó Fatamorta kápolna építési költségeire 1884. február 20-i és június 19-i levelében (Domokos 1979: 1501, 1503). Az emberevő tatárokkal kapcsolatos mondát már Lükő is feljegyezte 1933-ban Jugánban (Harangozó 2001: 287). Ebben a változatban a megevesére ítélt lányoknak sikerül a „bábat” betaszítani a kemencébe és a magyarokhoz menekülniük.

A Szent László-legendák valamikor elterjedtek lehettek Moldvában. Először Lükő Gábor (2002: 77–78), majd az ő nyomán Mikes László (1941: 174) hívja fel a figyelmet egy „oláh” krónikában továbbélt Szent László-legendára. Eustratie Logofat 17. századi krónikájában egy hosszabb Szent László-legendát ír le, amelynek befejező részletét találta meg Lükő. A monda szerint Szent László a tatárok ellen harcolt, s nem ért haza a farsang végére. Engedélyt kért a pápától, hogy ő is megülhesse a farsang végét, kapott is két napot. Azóta a magyarok mindig két nappal később kezdik a böjtöt, mint az „oláhok”. Benne az ortodox „oláhok” rablókként szerepelnek. Lükő kalagori és bogdánfalvi feljegyzéseire hivatkozik (2002: 152, 153) és említi, hogy ugyanezt a mondát Jugánban és Szabófalván Szent Istvánnal mesélték (Lükő 2002: 77–78, 153, Wichmann Györgyné, 1907: 287). Dimitru Onciullal egyetértve a Dubnici Krónikában szereplő Nagy Lajos király korabeli mondára vezeti vissza a moldvai Szent László-mondákat (Onciu 1899: 96–99; Lükő 1936a, 2002: 77–78). Eszerint Lackfi Endre erdélyi vajda székely serege Szent Lászlót hívja segítségül a tatárok ellen, aki meg is jelenik, és győzelemre viszi a székelyeket (Lükő 2002: 78). Megjegyzi, hogy a mondának csak befejező, a böjttel kapcsolatos része maradt fenn, ennek aktualitását a vallási különbségek máig megőrizték. Még 1999-ben is talált Harangozó Imre egy hasonló változatot Kalgvesten, ebben a király nevet nem említik (Harangozó 2001: 288). Mesterke Gergely fenti közlései alapján hozzátéhetjük, hogy egy másik Szent László-monda is élt egészen 2005-ig, legalábbis Külsőrekecsin-Dumbrovényben. Tankó Gyula (1996: 81–82) idéz egy gyimesi csángó változatot, amelyben felbukkan a külsőrekecsini változat is, ötvöződve az eltolódott böjttel. Itt harminc éves háborúskodás után talál rá feleségére a szent király, de az asszony ebben nem állt össze új férfival. (A Szent Lászlóval kapcsolatos magyar néphagyományról lásd Magyar 1998).

küzdelmét a magyar írással. A többi moldvai csángóhoz hasonlóan Duma sem járhatott magyar iskolába, autodidakta módon igyekszik elsajátítani a magyar helyesírást, akárcsak korábban Lakatos Demeter csángó költő.

Sípos bácsi

Népi mese, gyűjtötte Duma-István András

Volt nálunk egy bácsika,
Ő volt leg jobb síposka.
Szeretett már mulatni
Régtől estig sípolni
A neve volt Katyarka
Tyúkszerben volt a háza
Ott nálunk csángliába
Hol jártok és még járnak
Boszorkány, szép asszonyok.
Klézse hosszú patakán
Forrófalva s Mosomkán
Indultak el estére
Marja harang szó végre
Tükörben fogtak nézni
Seprükre fogtak ülni
Állásokig repülni
Fonták lovak hajukat
Háromban *gecáikat*
Fehér hosszú ingekbe
Indultak a nagy hegyre
Boszorkány éjt táncolni
Jöttek ezer varázslók
Átkozott *tátos* fiúk
Meg látni mulatságot
Jövő múlti világot
Szól a hegyről szépsége
Szép asszony király nője
Hajzatok a síposat
Klézsén földi *tatosat*

Sípolyon a Hongjából
 Varázsolt nagy sípjából
 Katyar Bácsi aluszik
 Részezségben heverik
 Mária harang szó után
 Csillog tüzes láng után
 Szép asszonyok kerülük
 Álomból meg ébresztik
 Tüzes hegyre ki viszik
 Boszorkány nagy asszonyhoz
 Szépséges szép halálhoz
 Fújta táncát katyarka
 Fújta táncát katyarka
Élő halat bácsika
 Haza akart már szökni
 Pénzel fogták kedvelni
 Töltötték az ő sípját
Köpöríték az agyát
 Élvezte a katyar bácsi
 Hajnal csilag jövőre
 Meg *jédet* két szemire
 Mit tudott már pacilni
 Reggel a nap szép *fányin*
Dyiő ágon ébredni
 És a sípbon fene *végéin*
 Pénz helyét levél lenni³⁸

Ugyancsak Klézsen, László (Legedi) István furulyás is mesélt a boszorkányokról a dudásokkal kapcsolatosan (StGy_MDV_107, 2002; StGy_MDV_0140, 2003). A dudát fokhagymával kenték be a *szépasszonyok el-len*. Ő is szabadkozott, hogy ő maga ilyesmit nem látott, nem élt meg.

³⁸ *Tyúkszer* Klézse egy része a falu szélén. *Marja*, azaz Szűz Mária. *Gecáikat*: befonták a sörényüket. *Tátos*: táltos. *Hajzatok*: hozzátok. *Tatosat*: táltosat. *Sípolyon*: sípoljon, azaz dudáljon. *Hongjából*: hangja, a dуда bordója, basszusa. *Élő halat*: élőhalott. *Köpöríték*: kábítják. *Jédet*: megjíjdet. *Fányin*: fényin. *Dyiő*: dió. *Végéin*: a végén.

Egyébként Mesterke Gergely a népi gyógyításhoz is értett, megvágta a beteg fején az eret, miután kendővel elszorította a nyakát. Attól kimegy a véréből a *sárigság* (sárgaság). Azt mondta, hogy nem használt külön ráolvasásokat, de a menyé 2001-ben állította, hogy *elámítsa* a beteget, hogy az ne féljen. Így magyarázta 2002-ben, amikor újra megkérdeztem, hogy hogyan vág eret (StGy_MDV_107, 2002):

M. G.: *Inat, hogy tetsződjék az in [ér], s hogy főljön a vér, mint bor follik.*

S. Gy.: *Az milyen betegségre van?*

M. G.: *Ez a, mellik sér [fáj] a mája, sárig [sárga], sárig a mája. Az kicsányja az. Nem sér a feje.*

S. Gy.: *S még más betegséget is tud maga gyógyítani?*

M. G.: *Nem tudtam. Nem. Nem ízéltem én, nem csánytam azkat.*

S. Gy.: *Burjánokat tudja maga, melyik segít, melyik nem?*

M. G.: *...Hát itten nállunk ollan nincs. Csak ott le Adzsud fele ott le. Gyepar, ollan e, ollan e virágja, mind ennek. Csak sárig. És vagyon ottan az izé mellett, a vasút mellett, itt, hol menen a vonat. Ottan vagyon sok, ott le.*

S. Gy.: *S az mit gyógyít, milyen betegséget?*

M. G.: *S az, ha megfőzi, s megissza e levit, s akkor meggyógyul.*

S. Gy.: *De milyen betegség?*

M. G.: *Az mincsak a sárigság, vagyon oda bé mincsak a rossz, veszi ki belőle izéket, rosszakat. [a „rosszak” borszorkányokat, ördögöket jelenenek nála].*

2003-ban újra kérdeztem a „sárigság gyógyításáról”. Mesélte, hogy már nincs meg a borotvája, amelyikkel az „inat” megvágta (StGy_MDV_0144, 2003; StGy_MD_0024, 2003).³⁹

³⁹ Nem lehetett ritkaság régebben, hogy a dudás egyúttal gyógyító szerepet töltsön be. Erre utal az 1580-ból való adat, miszerint „A nyavalyát semmiképpen el nem vehetni, hanem a dudás musikájával” (Manga 1968: 129). Jól ismert tény, hogy a moldvai román és csángó népi gyógyászat és hiedelemvilág még részben őrzi a sámánok és táltosok gyógyítási módjainak elemeit.

Bandinus Márk (1646) érzékletesen írja le, hogy a moldvánok „Hisznek a' valamit bermetelő, szemeit forgató, száját félre csavaró, homlokát és arczait összeráncosító, magát földhöz verő, 'stb. egy darabig lelketlenül fekvő, ismét magához térő jóvendőmondónak is” (Gegő 1987: 165). Ezt Győrffy István (1925) a kunoknál fennmaradt sámánkodás „félre-ismerhetetlen” leírásának véli. Ugyanitt ad Bandinus szemléletes leírást az ördögűzésről is. Széleskörű irodalma van a ráolvasásokban és varázslatokban igen gazdag moldvai és gyimesi csángó népi gyógyászatnak és hiedelemvilágnak (Petrás 1877–1878, Wichmann Györgyné 1907 a, Wichmann Györgyné 1907b, Győrffy 1925, Domokos 1931, Balogh Ö. 1942, Hegedűs 1952, Kallós 1951–1959, Kallós1958, Kallós 1966, Diószegi 1953, Diószegi

Nincs adatom róla, hogy Duma (Porondi) János ismert volna a dudással kapcsolatos hiedelmeket. Magdolna lánya szerint nem ismert ilyeneket. Mint fentebb láttuk, Porondi erősen jámbor, mélyen vallásos ember volt, sőt lányai apácafogadalmat tettek a diktatúra alatt, nem lehet kizárni, hogy ezért nem tűrtek meg ördöggel, boszorkányokkal kapcsolatos törtérikákat a házukban (StGy_MDV_0084, 2001). Palack Antal – aki tőle tanulgatott a sípon – sem emlékezett semmi boszorkánytörtérikára a dudásokat illetően (StGy_No8_0015).

Csobotár András sem emlékezett boszorkánytörtérikékre, vagy egyéb a dudásokkal kapcsolatos hiedelmekre (StGy_MDV_0229, 2006 és StGy_MD, 2006).

Nicolai Mircea zabolai román dudás nem tud sem magyar, sem román hiedelmekről a dudásokkal kapcsolatban. Elmesélte viszont és megmutatta, hogy hogyan tréfált a dudával. Leszorítva a felfújtt dudu sípszárát, azt hirtelen felengedte és a felcsapódó sípszárral megcsappintott valakit: *Így mikor legény voltam, mentünk énekelni, karácsonykor, aztán a legények vittek velük ingem. Aztán felfúttam a csimpolyát* [mutatja, felfújja] *mikor elcsaptam, a másíknak az orrát felütte így. A mások kacagták, látszik kecske, mert döfös. Így ízébül, no, hogy mondjam, vicceltünk, no.* [bemutatja Cornel nevű vején]. *Megkoppantotta volt. Húnye, még döfös is!* (StGy_MDV_0056, 2000; StGy_MD_0001, 0002, 2000).

Petru Ghiurca trunki román dudást is kérdeztem, de ő sem ismert dudásokkal kapcsolatos hiedelmeket, babonaságokat. Gheorghe Mariş, Gavril Ioan román és Gheorghe Neagu román cigány dudások sem hallottak már dudásokkal kapcsolatos hiedelmeket vagy meséket.

1963, Erdélyi 1975, Erdélyi 1990, Bosnyák 1973a, Bosnyák 1973b, Bosnyák 1980, Halászné Zelnik 1981, Halászné Zelnik 1987, Tánzos 1995, Tankó 1996, Pozsony 1997, Harangozó 1997, Harangozó 1998, Harangozó 2001, Lakatos 2000, Csoma 1991, Csoma 1994, Csoma 2000, Pávai 2005, Halász 2006, utóbbi egyúttal az egész csángó hiedelemkutatás igen jó és alapos bibliográfiáját adja). Nem meglepő tehát, hogy a titokzatos hiedelmekkel körülvett dudásoknak gyógyító erőt tulajdonított a csángó néphit. Temetesen előadott halottas táncot ír le a Daniel Speer, ahol dudás szolgáltatta a zenét (Pesovárt idézi Pávai 1993: 59–60). Értékes adatokat szolgáltató a népi gyógyászattal kapcsolatban Kocsis Mónika (Kocsis 2005). Bőséges irodalma van a ráolvasásoknak, már Bornemissza Péter említi 1578-ban megjelent *Órdögi kísértetekről* című munkájában a tardoskeddi Szerencse Benedekné ráolvasó imádságai (bai-ai). Utóbbi szó a bájolás szóban is fellelhető, de ez a szó jelenik meg a Felvidéken énekelte *Árgyélus kismadár* „szállj meg, bájj meg” refrénjében is (Horváth Károly Svédországban élő párkányi, felvidéki magyar népzeneész szíves közlése).

51. Duma János, méhészt, aki „látta”, hogy az aranylőhelyet ördögök táncolták körül. Külsőrekecsin, 1991-ben, a nagy árvíz után két nappal.

52. Mesterke Gergelyné. Stuber György gyűjtés közben. Dumbrovény, 2001.